

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 658.56:338

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-20>**Соловій І.П.**

доктор економічних наук, професор,
Національний лісотехнічний університет України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5885-6264>

Адамовський О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3515-4635>

Бурда Ю.А.

аспірант,
Національний лісотехнічний університет України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3823-0226>

Soloviy Ihor

Ukrainian National Forestry University

Adamovsky Alexander

Lviv Polytechnic National University

Burda Yuriy

Ukrainian National Forestry University

СЕРТИФІКАЦІЯ СТАЛОГО ТУРИЗМУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Сфера туризму належить до галузей економіки, які зростають швидкими темпами та є рушієм соціально-економічного прогресу. Назagal туризм є важливим чинником створення нових робочих місць, подолання бідності, економічного зростання, охорони та збереження довкілля. У статті звернено увагу на основні аспекти сертифікації сталого туризму в Україні. Акцентовано увагу на видах туризму, які мінімізують негативні впливи на довкілля. Наведено основні переваги, завдяки яким туристи обирають природоорієнтовані види туризму – екологічний (зелений), сільський, спортивний, гірський, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий та ін. Проаналізовано напрямки туристичної сертифікації та їх відповідність національним стандартам. Підкреслено, що сталий туризм повинен стати взірцем для екологізації всієї індустрії туризму. Сформовано рекомендації щодо розвитку сталого туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, сільський туризм, екологічний туризм, сталий туризм, сертифікація туризму, сталий розвиток.

SUSTAINABLE TOURISM CERTIFICATION: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Today, tourism is one of the fastest growing sectors of the economy and a key driver of social and economic progress throughout the world. Tourism is an important factor for getting new jobs, economic growth of the country, environmental protection and preservation, and overcoming poverty. This is possible only under the condition of responsible management and planning of tourist recreation areas. Otherwise, traditional tourism can cause significant negative impacts on the environment. Certification of tourist products and services is an important element of state regulation of the activities of tourism entities. Sustainable tourism certificates are intended for voluntary assessment and monitoring of environmental and social impacts of tourism organizations or destinations that promote tourism. Certification is carried out by certification bodies according to many criteria related to business practices, social policy, environmental impact, supply chain and procurement, etc. For tourists, the certificates for tourism business owners indicates compliance with the basic generally accepted requirements for sustainable tourism, as well as the fact that the company is committed to a sustainable approach to the environment and the local community. The article draws attention to the main aspects of certification of sustainable tourism in Ukraine. Attention is focused on such types of tourism that minimize negative effects on the environment. A number of main advantages are given, thanks to which tourists choose sustainable types of tourism. Such types of tourism should include ecological (green), rural, sports, mountain, cultural and educational, medical and health tourism, etc. The areas of tourism certification and their compliance with national standards were analyzed. It is emphasized that sustainable tourism should become a model for greening the entire tourism industry. It is substantiated that one of the important tools of the state regulation of tourism activity is the environmental certification of tourism. The recommendations for the development of sustainable tourism in Ukraine have been formulated.

Keywords: tourism, rural tourism, ecological tourism, sustainable tourism, tourism certification, sustainable development.

JEL classification: L83

Постановка проблеми. Понад 8% глобальних викидів парникових газів припадає саме на індустрію туризму [10]. Через викиди вуглекислого газу, шкоду для довкілля та біорізноманіття, недбалий розвиток інфраструктури та порушення прав людини туризм не часто є лідером у сфері охорони природи. Доходи від туристичного трафіку нечасто потрапляють безпосередньо до працівників, задіяних у туристичних напрямках діяльності. У той час, коли багато великих гравців у сфері туризму багатіють, невеликі незалежні компанії та приватні особи можуть бути витіснені з популярних напрямків туризму шляхом підвищення вартості нерухомості. Тому у пошуках альтернативи виник суспільний запит спершу на еко-туризм, а згодом і сталий туризм.

Сталий туризм формально визначено Програмою ООН з навколишнього середовища та Всесвітньою туристичною організацією ООН як туризм, який повністю враховує його нинішні та майбутні економічні, соціальні та екологічні наслідки, задовольняючи потреби відвідувачів, промисловості та приймаючих громад.

Провідною міжнародною організацією в галузі туризму є UNWTO (Всесвітня туристична організація ООН). Вони сприяють розвитку відповідального, сталого та доступного туризму як рушія економічного зростання та інклюзивного розвитку. Близько 15 років тому Глобальна рада сталого туризму (GSTC) була створена 32 партнерами туристичної галузі, включаючи UNWTO та *Solimar International*, для сприяння універсальним практикам сталого туризму. Вони розробили методику акредитації органів сертифікації та програм сертифікації з метою забезпечення об'єктивності та прозорості цих програм [13].

У сучасних умовах ведення туристичного бізнесу багато уваги необхідно приділяти виконанню комплексу заходів, спрямованих на підвищення якості надання туристичних послуг, розроблення дієвих стандартів обслуговування туристів, поліпшення роботи всіх підприємств сфери туризму. З метою вдосконалення організації туристичної діяльності більшість країн світу застосовує спеціальні механізми впливу на суб'єктів підприємництва, які виявляються у запровадженні процедури стандартизації, сертифікації туристичних послуг ліцензування туристичної діяльності та залежать від певної моделі державного регулювання в галузі туризму [14, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екотуризм зазнав значного поширення та інституціоналізації протягом останніх трьох десятиліть [7]. На початку XXI століття вже існувало понад сто схем сертифікації сталого туризму, включаючи понад п'ятдесят схем, пов'язаних із туризмом, доступних у країнах ЄС [1–4]. Були розроблені системи критеріїв екотуризму, визначені, наприклад, в угодах Мохонка, Міжнародного товариства екотуризму або у Європейському стандарті маркування екотуризму [8]. У низці публікацій [5; 9; 12] були окреслені проблеми, пов'язані з адаптацією стандартів міжнародної туристичної сертифікації до місцевих умов, питання її результативності та ефективності та чимало інших проблем. У статті Margayan and Stensland [8] досліджуються фактори, пов'язані з несприйняттям екологічної сертифікації серед компаній т. зв. природного туризму в скандинавському регіоні. Попередні дослідження цих авторів показали,

що популярність схем туристичної екосертифікації залишається обмеженою в регіоні через соціокультурні, історичні та інші особливості. Через десятиліття автори повторили дослідження на основі даних опитувань з Норвегії та Швеції. Кількісні результати свідчать про те, що такі вирішальними у прийнятті позитивного рішення на користь сертифікації є такі фактори, як мотивація для ведення туристичного бізнесу, орієнтованого на природу, переконання щодо дієвого впливу сертифікації, економічні та демографічні характеристики, пов'язані з сприйняттям екосертифікації. Враховуючи вищесказане, варто зауважити, що в Україні практичні аспекти сертифікації послуг у сфері сталого туризму висвітлені недостатньо.

Мета статті полягає у визначенні передумов, особливостей, переваг та недоліків сертифікації послуг у сфері сталого туризму та перспективних шляхів розвитку цього виду діяльності в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Через зростання суспільного усвідомлення викликів несталого використання природних ресурсів, їх виснаження та погіршення стану довкілля, очевидні наслідки змін клімату увагу споживачів туристичних послуг усе більше привертають сталі (екологічніші та соціально відповідальніші) види туризму. Як наслідок, туристи починають обирати відпочинок, який мінімізує негативні наслідки на довкілля. До таких видів туризму належать екологічний (зелений), сільський, спортивний, гірський, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий та ін.

Також в останні роки прослідковуються зміни моделей поведінки туристів. На практиці це означає, що:

- туристи починають обирати екологічні види транспорту;
- зменшують кількість поїздок на далекі відстані, та залишаються довше на обраному місці;
- роблять вклад у схеми компенсації викидів вуглецю або інші схеми розвитку громади для компенсації свого вуглецевого сліду;
- вибір відпочинку з меншим впливом на довкілля, зокрема спорт на свіжому повітрі, піші прогулянки та їзда на велосипеді, сільський туризм, спостереження за дикою природою, безмоторні водні види спорту та культурні заходи;
- вибір постачальників туристичних послуг, таких як приїжджі та місцеві оператори та постачальники розміщення, які впроваджують у свою діяльність сталі практики розвитку туризму;
- уникнення «експлуатаційного» туризму, який завдає шкоди навколишньому середовищу, людям та/або тваринам;
- вивчення нових культур через захоплюючий досвід, такий як їжа, фестивалі, культурні заходи, проживання в родині, зустрічі з місцевими жителями та ін. [6].

Варто зауважити, що сталий розвиток у сфері туризму тісно пов'язаний із Цілями сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (ЦСР), розробленими ООН як заклик до дій для сприяння глобальному процвітання, одночасно захищаючи планету. Сферу туризму визнано ключовим сектором у досягненні 17 ЦСР. Сертифікація, як і стандартизація, і ліцензування є способом державного регулювання туристичної діяльності.

Відповідно до законодавства Європейської зеленої угоди європейські туристичні компанії зобов'язані впро-

ваджувати екологічність у свій бізнес, щоб виконати зобов'язання скоротити викиди вуглекислого газу до нуля до 2050 року. З огляду на те, що європейські мандрівники також дедалі більше прагнуть прийняти стійкість, місцеві туроператори та інші МСП у галузі туризму можуть покращити свою конкурентну позицію, інвестуючи, щоб закріпити стійкість у своєму бізнесі [6].

Сертифікація – процедура, за допомогою якої визначений в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність об'єкта сертифікації вимогам, установленим законодавством.

В рамках формування національної системи якості та досконалості у туризмі Національна туристична організація України (НТОУ) пропонує напрямки

туристичної сертифікації спрямовані на оцінку відповідності наступним національним стандартам (табл. 1).

Різносторонній попит на туристичні послуги в усьому світі робить необхідним взаємне визнання результатів діяльності різних підприємств сфери туризму. Найвищий рівень такого визнання – сертифікація, яка гарантує, що послуга (продукт) відповідає певним вимогам і має відповідну якість. Сертифікація туристичного продукту та послуг є елементом державного регулювання діяльності суб'єктів туристичної діяльності [17, с. 104].

Провідною міжнародною організацією в галузі туризму є UNWTO (Всесвітня туристична організація ООН). Вона сприяє розвитку відповідального, сталого та доступного туризму як рушія економіч-

Таблиця 1

Напрямки туристичної сертифікації та їх відповідність національним стандартам

Напрямки туристичної сертифікації
Сертифікація готелів. Сертифікація хостелів. Сертифікація сільських садиб. Сертифікація туристично-інформаційних центрів. Сертифікація послуг з медичного туризму. Сертифікація спа-центрів. Сертифікація центрів таласотерапії. Сертифікація послуг промислових об'єктів. Сертифікація туристичних об'єктів на відповідність вимогам міжнародного стандарту, щодо запобігання розповсюдженню коронавірусу. Сертифікація пляжів. Сертифікація яхтових гаваней. Сертифікація навчальних центрів туристичних гідів. Впровадження системи НАССР. Сертифікація послуг закладів ресторанного господарства. Сертифікація послуг пригодницького туризму. Сертифікація об'єктів природно-заповідного фонду. Проектування та ознакування туристичних шляхів, підготовка фахівців. Сертифікація туристичних послуг для громадського користування, що надаються природоохоронними територіями.
Відповідність національним стандартам
– ДСТУ 4268:2003 Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги
– ДСТУ 9105:2021 Туристичні послуги. Сільський туризм. Загальні вимоги. Класифікація засобів розміщення
– ДСТУ 9106:2021 Туристичні послуги. Хостели. Загальні вимоги та класифікація
– ДСТУ 4281:2004 Заклади ресторанного господарства. Класифікація
– ДСТУ ISO 14785:2016 (ISO 14785:2014, IDT) Туристичні інформаційні центри. Туристична інформація і послуги з приймання. Вимоги
– ДСТУ EN 15565:2016 (EN 15565:2008, IDT) Туристичні послуги. Вимоги до професійної підготовки та кваліфікаційних програм для гідів
– ДСТУ ISO 13009:2016 (ISO 13009:2015, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Вимоги та рекомендації щодо експлуатації пляжу
– ДСТУ ISO 18065:2016 (ISO 18065:2015, IDT) Туризм та пов'язані послуги. Туристичні послуги, що надаються на природоохоронних територіях. Вимоги
– ДСТУ 7450:2013 Туристичні послуги. Знаки туристичні активного туризму. Класифікація, опис та правила застосування
– ДСТУ ISO 17679:2017 (ISO 17679:2016, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Велнес та СПА. Вимоги до послуг
– ДСТУ ISO 17680:2016 (ISO 17680:2015, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Таласотерапія. Вимоги до послуг
– ДСТУ ISO/TS 22003:2019 (ISO/TS 22003:2013, IDT) Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до органів, що забезпечують аудит і сертифікацію
– ДСТУ ISO 13687-1:2018 (ISO 13687-1:2017, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Яхтові гавані. Частина 1. Мінімальні вимоги до гаваней з базовим рівнем обслуговування
– ДСТУ ISO 13687-2:2018 (ISO 13687-2:2017, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Яхтові гавані. Частина 2. Мінімальні вимоги до гаваней із середнім рівнем обслуговування
– ДСТУ ISO 13687-3:2018 (ISO 13687-3:2017, IDT) Туризм та пов'язані з ним послуги. Яхтові гавані. Частина 3. Мінімальні вимоги до гаваней з високим рівнем обслуговування
– ДСТУ ISO/TS 22002-1:2019 (ISO/TS 22002-1:2009, IDT) Програми-передумови безпечністі харчових продуктів. Частина 1. Виробництво харчових продуктів
– ДСТУ ISO/TS 22002-2:2019 (ISO/TS 22002-2:2013, IDT) Програми-передумови безпечністі харчових продуктів. Частина 2. Громадське харчування
– ДСТУ ISO 22000:2019 (ISO 22000:2018, IDT) Системи управління безпечністю харчових продуктів. Частина 3. Вимоги до організацій харчового ланцюгу
– ДСТУ ISO/TS 22002-4:2019 (ISO/TS 22002-4:2013, IDT) Програми-передумови безпечністі харчових продуктів. Частина 4. Виробництво пакування для харчових продуктів
– ДСТУ ISO 13810:2016 (ISO 13810:2015, IDT) Туристичні послуги. Промисловий туризм. Надання послуг
– ISO 22483:2020 Туризм та пов'язані з ним послуги. Готелі. Вимоги до послуг.
– ISO 22525:2020 Туризм та пов'язані з ним послуги. Медичний туризм. Вимоги до послуг ISO/PAS 5643:2021 Туризм та пов'язані з ним послуги. Вимоги та рекомендації щодо запобігання поширенню COVID 19 в сфері туризму

Джерело: [15]

ного зростання та інклюзивного розвитку. Близько 15 років тому 32 партнерами туристичної галузі була створена Глобальна рада сталого туризму (GSTC) для сприяння універсальним практикам сталого туризму. Вони розробили методику акредитації органів сертифікації та програм сертифікації з метою забезпечення об'єктивності та прозорості цих програм. GSTC надає стандарти та схвалення самих програм сертифікації, але не бере прямої участі у сертифікації підприємств, або напрямків. Це завдання численних органів сертифікації сталого туризму, які керуються критеріями GSTC.

Наприклад, *Green Destinations* є одним із сертифікаційних органів, акредитованих GSTC. Вона підтримує глобальні напрямки та туристичні організації за допомогою своїх схем сертифікації сталого туризму, зосереджених на циклі сталого управління безперервним вдосконаленням та оцінкою відповідального туризму. *Green Destinations* використовуює критерії GSTC, адаптовані для конкретних контекстів напрямків, щоб сертифікувати напрямки на основі їх рівня сталості.

Протягом десятиліття туристичний стандарт природної сертифікаційної організації *Preferred by Nature* допомагає туристичним підприємствам оцінювати свою туристичну діяльність і прагнути до постійного вдосконалення. Нова версія стандарту сталої туристичної діяльності тепер охоплює актуальніші та критичні аспекти, які допомагають вирішити нові проблеми сталого розвитку в туристичному секторі для забезпечення позитивного впливу на людей, природу та клімат [11].

Blue Flag має глобальну програму акредитації для пляжів, пристаней, туристичних човнів і сприяє сталому розвитку прісноводних і морських районів. *GreenKey* перевіряє та сертифікує туристичні заклади (місця розміщення, ресторани, пам'ятки тощо) і пропагує екологічні методи роботи та технології, пропо-

нуючи інструменти для розрахунку вуглецю та води. *Travelife* є сертифікаційним органом для туроператорів і турагентів. Програма включає управління впливом постачальників розміщення, транспорту та екскурсій. Вони пропонують широкий спектр інструментів для навчання та управління для покращення соціального та екологічного впливу на місце призначення. *Biosphere Tourism* – це схема сертифікації, яка включає компанії, що спеціалізуються на напрямках, подіях, готелях та транспорті, вимірюванні екологічної ефективності, соціального та культурного впливу.

Висновки. Важливими способами правового регулювання в галузі туризму є стандартизація туристичної діяльності та сертифікація туристичного продукту. Сертифікована система якості туристичного підприємства дозволяє йому розширити коло надійних партнерів, підвищити свою конкурентоспроможність. Сертифікація в умовах ринкових відносин – це визнаний у світі спосіб незалежного підтвердження (оцінки) відповідності продукції, робіт і послуг установами вимогам. Запровадження сертифікації туристичного продукту, гармонізованої з міжнародними стандартами, – це необхідна умова інтеграції України у світовий туристичний простір [16]. Тому використання як інструменту екологічної політики сертифікації сталості туристичних операторів та туристичних підприємств створює передумови для успішного розв'язання низки найважливіших соціальних та економічних проблем туристичної сфери. Важливо те, що схеми сертифікації мають бути прозорими, щоб викликали довіру. Багато отриманих цифр і показників сертифікації часто є недоступними для споживача. На відміну від інших схем сертифікації, акредитація сталого туризму часто вимірює розвиток, або намагається відстежити прогрес порівняно з невідомою базовою лінією.

Список використаних джерел:

1. Buckley R. Tourism ecocertification in the international Year of ecotourism. *J. Ecotourism*. 2002. Vol. 1. No. 2&3. P. 197–203. DOI: <https://doi.org/10.1080/14724040208668126>
2. Dziuba R. Sustainable development of tourism e EU ecolabel standards illustrated using the example of Poland. *Comp. Econ. Res.* 2016. Vol. 19(2). P. 112–128. DOI: <https://doi.org/10.1515/cer-2016-0016>
3. Font X. Environmental certification in tourism and hospitality: progress, process and prospects. *Tour. Manag.* 2002. Vol. 23. P. 197–205. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(01\)00084-X](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(01)00084-X)
4. Font X., Elgammal I., Lamond I. Greenhushing: the deliberate under communicating of sustainability practices by tourism businesses. *J. Sustain. Tour.* 2017. Vol. 25. No. 7. P. 1007–1023. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1158829/>
5. Haaland H., Aas Ø. Eco-tourism certification does it make a Difference? A comparison of systems from Australia, Costa Rica and Sweden. *Scand. J. Hosp. Tour.* 2010. Vol. 10. No. 3. P. 375–385. DOI: <https://doi.org/10.1080/15022250.2010.486262>
6. How to be a sustainable tourism business. URL: <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/how-be-sustainable-tourism-business> (дата звернення: 07.06.2023).
7. Jamal T., Borges M., Stronza A. The institutionalisation of ecotourism: certification, cultural equity and praxis. *J. Ecotourism*. 2006. Vol. 5. No. 3. P. 145–175. DOI: <https://doi.org/10.2167/joe120.0>
8. Margaryan L., Stensland S. Sustainable by nature? The case of (non)adoption of eco-certification among the nature-based tourism companies in Scandinavia, *Journal of Cleaner Production*. 2017. Vol. 162. P. 559–567. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.06.060>
9. Medina L.K. Ecotourism and certification: confronting the principles and pragmatics of socially responsible tourism. *J. Sustain. Tour.* 2005. Vol. 13. No. 3. P. 281–295. DOI: <https://doi.org/10.1080/01434630508668557>
10. Nature Climate Change. 2018. URL: <https://www.nature.com/articles/s41558-018-0141-x> (дата звернення: 01.06.2023).
11. Sustainable travel practices get a boost with Preferred by Nature's updated standard. April 4, 2023. URL: <http://surl.li/ihyua> (дата звернення: 01.06.2023).
12. Wen Y., Ximing X. The differences in ecotourism between China and the West. *Current Issues In Tourism*. 2008. Vol. 11. No. 6. P. 567–586. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500802475927>
13. What Are Sustainable Tourism Certification Schemes and Do They Work? URL: <https://www.solimarinternational.com/what-are-sustainable-tourism-certification-schemes-and-do-they-work/> (дата звернення: 01.06.2023).
14. Галасюк С.С. Стандартизація, сертифікація туристичних послуг та ліцензування туристичної діяльності : навчальний посібник. Одеса : Астропринт, 2011. 234 с.

15. Національна система якості і досконалості в туризмі. URL: https://nto.ua/certification_ua.html (дата звернення: 05.06.2023).
16. Стандартизація та сертифікація туристичних послуг. URL: https://allreferat.com.ua/uk/tyruz_m_rekreaciya/referat/5579 (дата звернення: 01.06.2023).
17. Тарасова В.В. та ін. Стандартизація, сертифікація та ліцензування в туристичній діяльності : підручник / Житомир : ЖНАЕУ, 2018. 372 с.

References:

1. Buckley R. (2002). Tourism ecocertification in the international Year of ecotourism. *J. Ecotourism*, vol. 1, no. 2&3, pp. 197–203. DOI: <https://doi.org/10.1080/14724040208668126>
2. Dziuba R. (2016) Sustainable development of tourism e EU ecolabel standards illustrated using the example of Poland. *Comp. Econ. Res.*, vol. 19(2), pp. 112–128. DOI: <https://doi.org/10.1515/cer-2016-0016>
3. Font X. (2002) Environmental certification in tourism and hospitality: progress, process and prospects. *Tour. Manag.*, vol. 23, pp. 197–205. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(01\)00084-X](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(01)00084-X)
4. Font X., Elgammal I., Lamond I. (2017) Greenhushing: the deliberate under communicating of sustainability practices by tourism businesses. *J. Sustain. Tour.*, vol. 25, no. 7, pp. 1007–1023. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1158829/>
5. Haaland H., Aas Ø. (2010) Eco-tourism certification does it make a Difference? A comparison of systems from Australia, Costa Rica and Sweden. *Scand. J. Hosp. Tour.*, vol. 10, no. 3, pp. 375–385. DOI: [10.1080/15022250.2010.486262](https://doi.org/10.1080/15022250.2010.486262)
6. How to be a sustainable tourism business. Available at: <https://www.cbi.eu/market-information/tourism/how-be-sustainable-tourism-business> (accessed June 07, 2023).
7. Jamal T., Borges M., Stronza A. (2006) The institutionalisation of ecotourism: certification, cultural equity and praxis. *J. Ecotourism*, vol. 5, no. 3, pp. 145–175. DOI: <https://doi.org/10.2167/joe120.0>
8. Margaryan L., Stensland S. (2017) Sustainable by nature? The case of (non)adoption of eco-certification among the nature-based tourism companies in Scandinavia, *Journal of Cleaner Production*, vol. 162, pp. 559–567. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.06.060>
9. Medina L.K. (2005) Ecotourism and certification: confronting the principles and pragmatics of socially responsible tourism. *J. Sustain. Tour.*, vol. 13, no. 3, pp. 281–295. DOI: <https://doi.org/10.1080/01434630508668557>
10. Nature Climate Change (2018) Available at: <https://www.nature.com/articles/s41558-018-0141-x> (accessed June 01, 2023).
11. Sustainable travel practices get a boost with Preferred by Nature's updated standard. Available at: <http://surl.li/i/hyua> (accessed June 01, 2023).
12. Wen Y., Ximing X. (2008) The differences in ecotourism between China and the West. *Current Issues In Tourism*, vol. 11, no. 6, pp. 567–586. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500802475927>
13. What Are Sustainable Tourism Certification Schemes and Do They Work? Available at: <https://www.solimarinternational.com/what-are-sustainable-tourism-certification-schemes-and-do-they-work/> (accessed June 01, 2023).
14. Halasiuk S.S. (2011) Standartyzatsiia, sertyfikatsiia turystychnykh poslug ta litsenzuvannia turystychnoi diialnosti [Standardization, certification of tourist services and licensing of tourist activities]. Odesa: Astroprint, 234 p.
15. Національна система якості і досконалості в туризмі. Available at: https://nto.ua/certification_ua.html (accessed June 05, 2023).
16. Стандартизація та сертифікація туристичних послуг. Available at: https://allreferat.com.ua/uk/tyruz_m_rekreaciya/referat/5579 (accessed June 01, 2023).
17. Tarasova V.V., Nesterchuk I.K., Kovalevska I.M., Martynchuk I.V. (2018) Standartyzatsiia, sertyfikatsiia ta litsenzuvannia v turystychnii diialnosti [Standardization, certification and licensing in tourism activities]. Zhytomyr: Zhnaeu, 372 p.